

Piotr Szukalski
Instytut Socjologii
Uniwersytet Łódzki
piotr.szukalski@uni.lodz.pl

Koncentracja ludności Polski na wielkomiejskich obszarach metropolitarnych

Długofalowo w Polsce w przypadku tzw. wielkich miast (tj. 5 miast, których populacja przekracza 0,5 mln mieszkańców) widoczne jest nasilający się skutek suburbanizacji wzrost znaczenia ludności zamieszkującej tereny okalające owe miasta. Tereny te wraz z umiejscowionym w centrum wielkim miastem nazywamy obszarem metropolitarnym. Charakteryzuje się on wysoką gęstością zaludnienia, dobrze rozwiniętą infrastrukturą drogową i komunikacyjną oraz wysoką w ramach obszaru mobilnością ludności, która – niezależnie od miejsca zamieszkiwania – jest ściśle powiązana z miastem-rdzeniem, stanowiącym główne miejsce wykonywania pracy, dokonywania zakupów, czy korzystania z usług społecznych (edukacja, ochrona zdrowia, kultura, sport, rekreacja). Jest to zatem obszar wielkiego miasta oraz powiązanego z nim funkcjonalnie bezpośredniego otoczenia. Choć takich obszarów metropolitarnych jest w Polsce więcej niż tylko 5 zogniskowanych wokół wielkich miast (najczęściej mowa o 7 lub 9, choć niekiedy mówi się nawet o kilkunastu [Smętkowski i wsp., 2009; GUS, 2024]), w niniejszym opracowaniu skupimy się jedynie na obszarach, których rdzeniem jest Warszawa, Kraków, Wrocław, Łódź i Poznań. Tereny te zostały określone na podstawie nie zawsze jednoznacznej literatury tak, aby pokrywały się z terenami powiatów okalających Warszawę¹ (powiaty grodziski, legionowski, miński, nowodworski, otwocki, piaseczyński, pruszkowski, warszawski zachodni, wołomiński), Kraków² (krakowski, proszowicki, wielicki), Łódź³ (brzeziński, łódzki wschodni, pabianicki, zgierski), Wrocław (średzki, trzebnicki, wrocławski) i Poznań (poznański). To najczęściej stosowane podejście ma swoje wady, a mianowicie nie zawsze uwzględnia rzeczywiste potoki codziennych dojazdów, które – jak wspomniano wyżej – jednoznacznie wskazują na silne, funkcjonalne powiązania danego obszaru z wielkim miastem (zob. dla Łodzi [Mikulec, 2010]).

Zainteresowanie przyszłością wielkomiejskich obszarów metropolitarnych wynika z tego, że wzrastająca powierzchnia i ludność obszarów metropolitarnych w połączeniu z rozdzieleniem miejsc zamieszkania, pracy, konsumpcji i korzystania z usług wymusza coraz większą ruchliwość mieszkańców metropolii, co z kolei wymaga organizacji coraz bardziej skomplikowanego systemu transportu indywidualnego i zbiorowego. Jednocześnie długofalowo widoczna jest koncentracja na tych obszarach wzrostu gospodarczego i miejsc pracy (zwłaszcza tych ocenianych jako o najwyższej jakości jako efekt dezindustrializacji i szybkiego rozwoju różnorodnych usług niematerialnych), co samoczynnie prowadzi do wzrostu różnic między metropolitarnymi centrami a peryferiami, podwyższając atrakcyjność zamieszkiwania na badanych obszarach.

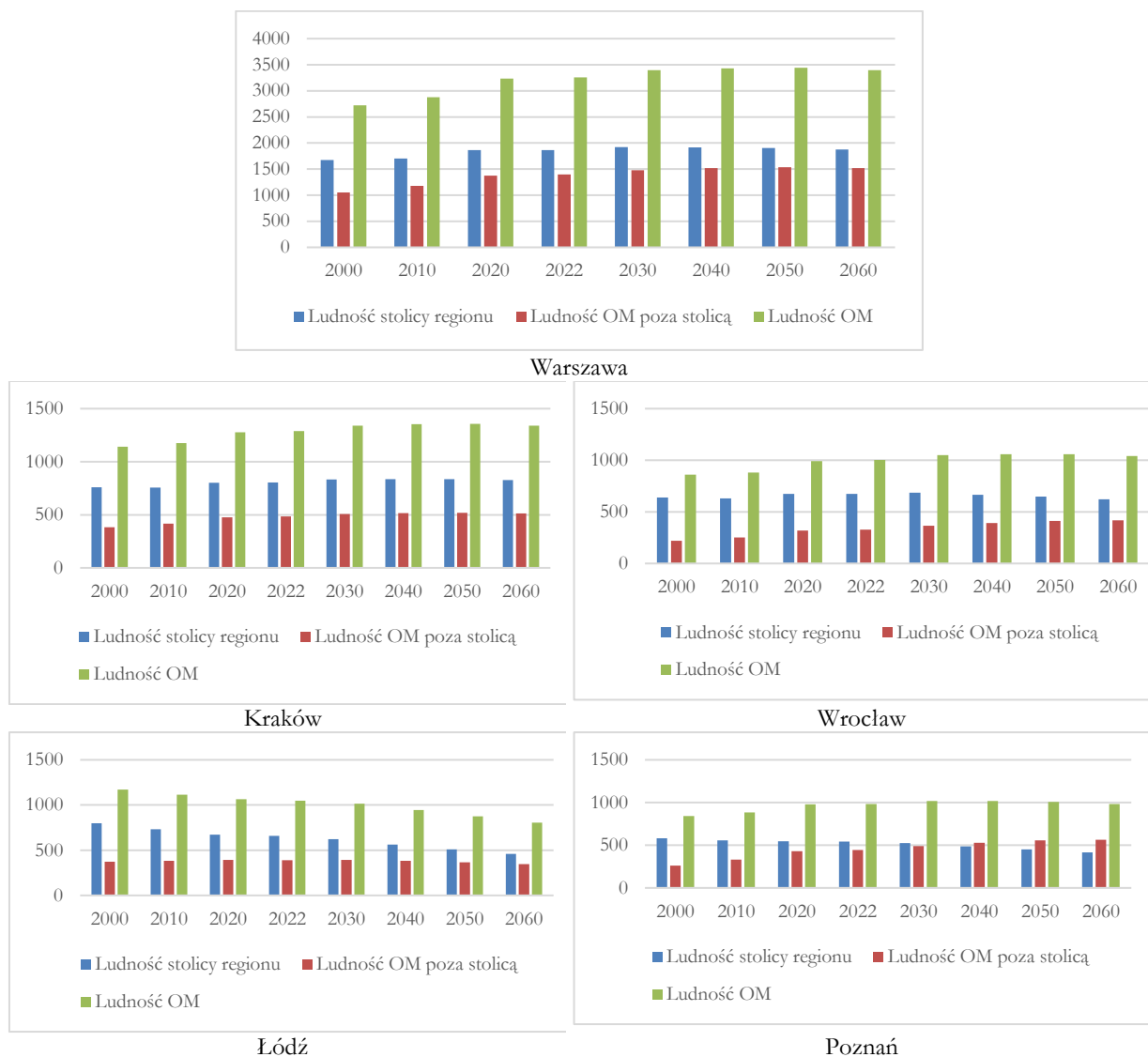
¹ <https://um.warszawa.pl/waw/strategia/obszar-metropolitalny-warszawy>

² W tym przypadku zawężono badany obszar w stosunku do niektórych propozycji, zob. https://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/krak/ASSETS_07m22_00.pdf

³ <http://www.lom.lodz.pl/>

W pierwszej kolejności spójrzmy na dotychczasowe i przewidywane – zgodnie z najnowszą prognozą ludnościową GUS z 2023 r. – zmiany liczby ludności największych miast (ten wątek dokładniej badany jest w innej publikacji [Szukalski, 2023b]), terenów je okalających oraz całego wielkomiejskiego obszaru metropolitarnego (rys. 1).

Rysunek 1
Liczba ludności wielkomiejskich obszarów metropolitarnych w latach 2000-2060 (w tys. osób)

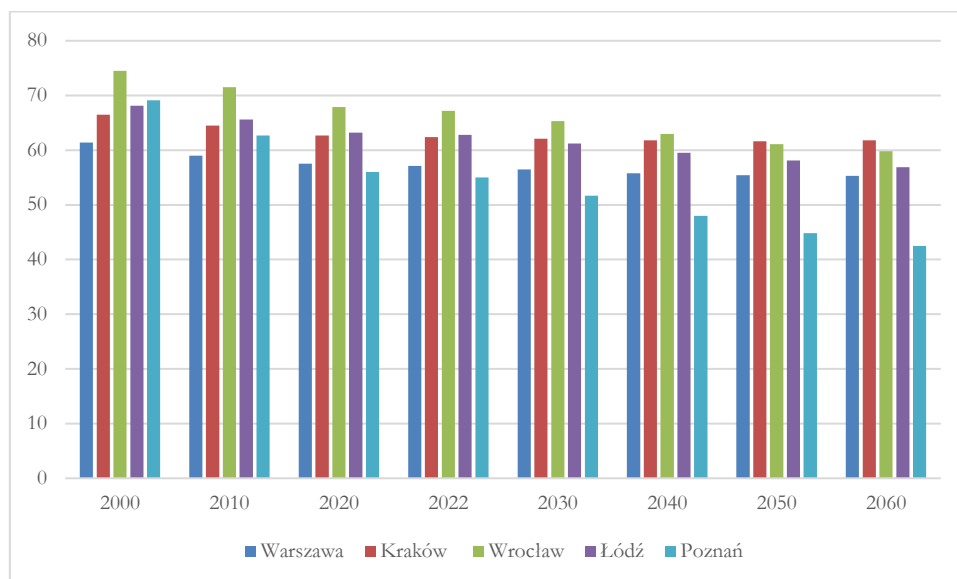

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Banku Danych Lokalnych* GUS i *Prognozy ludności na lata 2023-2060* GUS

Mimo odmiennych zmian liczby ludności badanych miast (wzrost w Warszawie, Krakowie i Wrocławiu, spadek w Łodzi i Poznaniu) w każdym przypadku w ostatnich dwóch dekadach wskutek suburbanizacji ludność terenów okalających największe miasta rosła, co w przypadku Poznania pozwoliło z nawiązką zrekompensować obserwowaną w tym mieście depopulację. W efekcie jedynie Łódzki Obszar Metropolitarny odznaczał się spadkiem liczby ludności. Zgodnie z prognozą ludnościową GUS z 2023 r. każde z badanych miast od pewnego momentu doświadczać będzie spadku liczby ludności: Łódź i Poznań stale, Wrocław od 2031 r., Warszawa od 2033 r., zaś Kraków od 2048 r. Niemniej dzięki dalej zachodzącej suburbanizacji spodziewane jest co najmniej osiągnięcie wieloletniej stabilizacji liczby ludności obszarów metropolitarnych największych miast z wyłączeniem Łodzi.

Jak łatwo się domyślać, rezultatem powyższych zmian jest obniżający się udział mieszkańców miasta-rdzenia wśród ludności obszarów metropolitalnych (rys. 2).

Rysunek 2
Udział ludności stolicy regionu wśród ludności OM w latach 2000-2060 (w %)

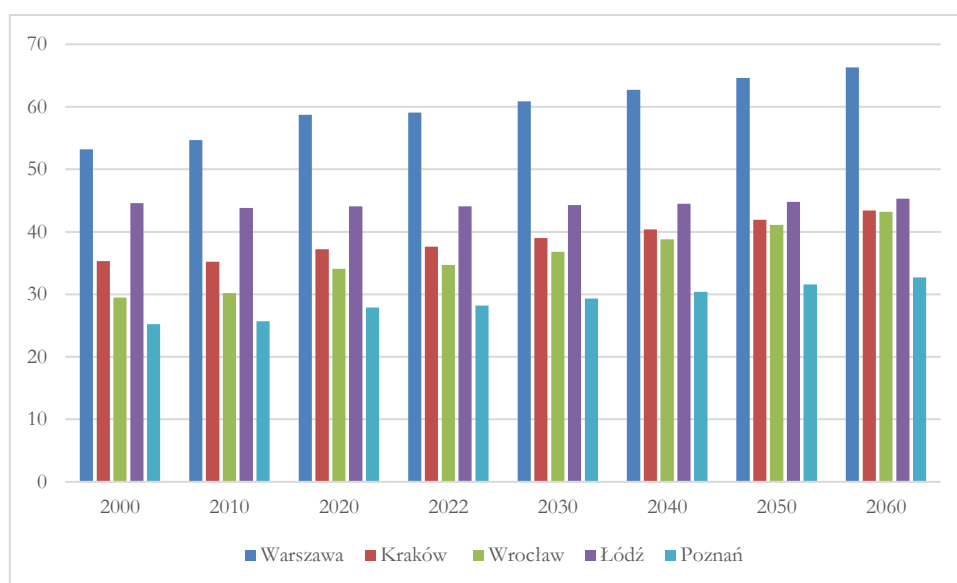

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Banku Danych Lokalnych* GUS i *Prognozy ludności na lata 2023-2060* GUS

Powyższy spadek najbardziej widoczny jest w przypadku Poznania (69,1% w 2000, 55,0% w 2022 r. i 42,5% w 2060), niemniej obserwowany jest w każdym przypadku (Warszawa odpowiednio 61,4%, 57,1% i 55,3%, Kraków 66,5%, 62,4% i 61,8%, Wrocław 74,5%, 67,2% i 59,8%, Łódź 68,1%, 62,8% i 56,9%).

Jednocześnie wzrasta i wzrastać będzie znaczenie obszarów metropolitalnych jako miejsca zamieszkiwania ludności w skali regionów, których badane miasta są stolicami, choć tu wyjątkiem jest i będzie Łódzki Obszar Metropolitalny z uwagi na szybkie procesy depopulacji Łodzi (rys. 3).

Rysunek 3
Udział ludności OM wśród ludności danego województwa w latach 2000-2060 (w %)

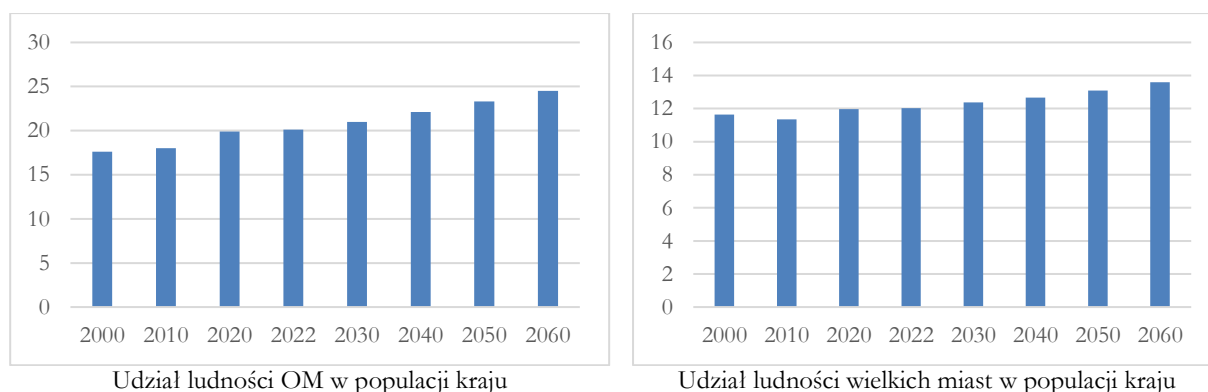
Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Banku Danych Lokalnych* GUS i *Prognozy ludności na lata 2023-2060* GUS

Następować będzie zatem koncentracja ludności województw, których stolicami są badane wielkie miasta, na obszarach wielkomiejskich (rys. 3). W przypadku Warszawy, w 2000 r. 53,2% ludności Mazowsza mieszkało na obszarze metropolitalnym, w 2022 r. już 59,1%, zaś w 2060 r. ma to być 66,3%. W przypadku Krakowa wielkości te to odpowiednio 35,3%, 37,6% i 43,4%, w przypadku Wrocławia – 29,5%, 34,7% i 43,2%, zaś w przypadku Poznania – 25,2%, 28,2% i 32,7. Jedynie w przypadku Łodzi zaobserwować można w zasadzie stabilizację (44,6%, 44,1% i 45,3%), odzwierciedlającą zapaść demograficzną stolicy regionu.

Zwiększać się ma w przyszłości również i udział ludności wielkomiejskich obszarów metropolitalnych wśród ludności kraju (rys. 4).

Rysunek 4

Udziały ludności badanych miast i obszarów metropolitalnych wśród ludności Polski w latach 2000-2060 (w %)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Banku Danych Lokalnych* GUS i *Prognozy ludności na lata 2023-2060* GUS

Obecnie co piąty mieszkaniec Polski zamieszkuje na badanym terenie, zaś za lat 40 wielkości te mają już być zbliżone do ¼. W niewielkim stopniu wynikać to będzie ze wzrostu znaczenia ludności największych miast, zaś przede wszystkim ma to być rezultat demograficznego wzmocnienia się wielkomiejskich suburbiów.

Wczytując się w przedstawione powyżej dane, trzeba zdawać sobie sprawę z tego, że bazują one na krajowej definicji ludności, skupiając się na zameldowanych dwóch grupach: polskich obywatelach i tych cudzoziemcach, którzy mają prawo stałego pobytu. Wielkości te nie uwzględniają zatem zarówno niezameldowanych, polskich obywateli faktycznie zamieszkujących tam, ani tym bardziej cudzoziemców bez prawa stałego pobytu, których w połowie 2023 r. jest w skali Polski ok. 2,2 mln, a którzy mają tendencję do koncentrowania się w największych ośrodkach, miejscach o najbardziej atrakcyjnych rynkach pracy. W przypadku pierwszej grupy urealnienie liczby ludności choć częściowo dokonuje się dzięki uwzględnieniu wyników spisów powszechnych. Przykładowo, w rezultacie ostatniego spisu z 2021 r. na interesujących nas obszarach – w zależności od powiatu – liczba ludności została podwyższona zazwyczaj o kilka procent (o 11,1% w przypadku powiatu ziemskiego wrocławskiego) – (zob. [Szukalski, 2023a]). W rzeczywistości zatem proces koncentracji ludności jest większy, niż wynika to z danych GUS.

Rodzi się pytanie, czy w nadchodzących dekadach – wskutek upowszechniania się pracy zdalnej i usług niematerialnych niewymagających ustawicznego przebywania w miejscu pracy – obowiązujące obecnie granice obszarów metropolitalnych pozostaną bez zmian. Można domyślać się, że pod wpływem wspomnianych czynników, chcąc obniżyć koszty zakupu działki, domu lub wynajmu mieszkania, coraz więcej osób będzie gotowych – przenosząc się na suburbia – do przeniesienia się na większą niż dotychczas odległość. Może to wpływać na zwiększanie się powierzchni badanych obszarów, a w konsekwencji prowadzić i do tego, że i liczba ich mieszkańców ogółem będzie jeszcze wyższa.

Koncentracja ludności – zarówno na badanych w niniejszym opracowaniu obszarach wielkomiejskich, jak i na obszarach wokół kilkunastu innych największych miast – prowadzi do konieczności współdziałania władz samorządowych tychże obszarów w sytuacji, gdy zaopatrzenie mieszkańców w wysokiej jakości usługi publiczne może być zrealizowane tylko dzięki współpracy władz wielu gmin i powiatów. Pomijając oczywisty przykład transportu publicznego, pojawiają się inne ważne obszary współpracy – gospodarka odpadami w sytuacji wymagań wdrażania recyklingu (np. segregownie i spalarnie śmieci, oczyszczalnie ścieków), ale również zarządzanie szkołami średnimi i szpitalami. Problemy te skądinąd występują również w przypadku miejskich obszarów funkcjonalnych, skupionych wokół zdecydowanie mniejszych miast, niemniej tym, co wyróżnia obszary metropolitarne, jest skala wyzwań wynikająca z rozlicznych funkcji pełnionych przez miastordzeń.

Równocześnie w skali kraju wspomniane w niniejszym opracowaniu zmiany demograficzne najprawdopodobniej będą utrudniać równomierny terytorialnie rozwój, prowadząc do tego, iż peryferia, tracące młodzież na rzecz największych miast i ich obszarów metropolitarnych, nie będą w stanie wypracować środków umożliwiających długookresowo niwelowanie różnic poziomu i jakości życia. Tym samym opisywane w niniejszym opracowaniu tendencje wzmacniać będą ważność polityki regionalnej, skupionej na zmniejszaniu skali przestrzennych dysproporcji poziomu rozwoju i poziomu życia.

Literatura:

- GUS, 2024, *Typologia metropolitalna*, <https://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/jednostki-terytorialne/unijne-typologie-terytorialne-tercet/typologia-obszarow-metropolitalnych/>
- Mikulec A., 2008, *Próba delimitacji obszaru metropolitalnego Łodzi na podstawie ruchu wędrownego ludności w latach 1989 – 2007*, Urząd Statystyczny w Łodzi, <https://lodz.stat.gov.pl/publikacje-i-foldery/inne-opracowania/proba-delimitacji-obszaru-metropolitalnego-lodzi-na-podstawie-ruchu-wedrownego-ludnosci-w-latach-1989-2007,8,1.html>
- Smętkowski M., Jałowiecki B., Gorzelak G., 2009, *Obszary metropolitalne w Polsce: problemy rozwojowe i delimitacja*, „Raporty i analizy EUROREG”, nr 1, <https://www.euroreg.uw.edu.pl/pl/publikacje/obszary-metropolitalne-w-polsce-problemy-rozwojowe-i-delimitacja>
- Szukalski P., 2023a, *Suburbanizacja a upodabnianie się zachowań demograficznych w wielkich polskich miastach i na terenach je otaczających*, [w:] M. Grochowski (red.), *Suburbanizacja. Człowiek – zmiana – przestrzeń*, RRL, Warszawa, 110-128, https://kd.stat.gov.pl/images/publikacje/suburbanizacja_warszawa_internet.pdf
- Szukalski P., 2023b, *Demograficzna przyszłość wielkich miast w Polsce*, „Demografia i Gerontologia Społeczna. Biuletyn Informacyjny”, nr 4, <http://hdl.handle.net/11089/50827>
- Śleszyński P., Bański J., Degórski M., Komornicki T., 2017, *Delimitacja obszarów strategicznej interwencji państwa: obszarów wzrostu i obszarów problemowych*, „Prace Geograficzne IGiPK PAN”, nr 260, <https://rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=64581>